

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Nº 202 (1810) 2 noyabr 2018-ci il

(əvvəli ötən saylarımda)

Prof.R.Tahirzadənin əsatirlər, əfsanələr, ovsunlar, mərasim nəğmələri şəklində kitaba daxil etdiyi nümunələr bizim tarixi inanclar sistemimiz, düşüncə tərzimiz haqqında çox qiymətli mənbələrdir. Bunun üzərinə kitaba daxil edilən düzgüləri, bayatları, atalar sözləri, məsəlləri ve deyimləri də əlavə etmiş olsaq, onda görülən işin titikliyi göz qabağında olmuş olar.

Hər şeydən əvvəl Sarıbaşın özüne xas olan deyimləri daha maraqlıdır. Özünəməxsus düşüncə tərzi və dün-yagörüşü ilə az qala bütün türk dün-yasını təmsil etməyə qadir olan bir kəndin öz coğrafiyası daxilində yaradığı deyimlərdəki obrazlılıq qarşısında heyrottənməmək mümkün deyil-

ribaşlıların və "Kitabi-Dədə Qorqud" qəhrəmanlarının həyat tərzindəki oxşarlıqlar (əslində eyniliklər) qarşısında insan qeyri-ixtiyari olaraq titrəyir və özünə döñür. Sarıbaşlılar, "hətta, özlerində iki yaş böyüyü də hörmətlə :-Dədə,- deyib" (Bax.səh.364.) müraciət edirlər. ["Dədə" sözünün "əc-dad" mənası ilə yanaşı "böyük" mənasında işlənməsi bizim Kiş kəndi üçün də xarakterikdir. "Mən hələ heş kimi özümə dədə seşməmişəm", "Buna bax aa, maa dədələx eliyir" ifadələrindəki "dədə" sözü "böyük" mənasında işlənmişdir.-V.As.] "Adımı düz de, mənə beş çanax düyü töküb, ad qoyublar" (Bax.səh.261.) ifadəsinde ada münasibet özünü qabarq şəkildə biruzə verir. Adın qəsdən düz deyilməməsini təhqir hesab etmək böyükleri tərefindən qoyulan adı lə-

tırmaqla düzəlmüşdir. Beləliklə, ki-minsə atası ilə bir döşdən süd içen qadın onun üçün "əmə"("bib") dirsə, atası ilə bir döşdən süd içen kişi onun üçün "əmi"dir. Bir döşdən süd içen, lakin qardaş olmayan oğlan uşaqları isə, əlbəttə ki, "əmdi qardaş-lard"ır -"süd qardaşlarıdır". Elə bura-daca kiçicik bir haşiyə çıxmış istəyi-rəm: Gəncə-Qarabağ, Qazax-Borçalı coğrafiyamızda "mama" sözü "bib" mənasında işlənməkdədir. Şamaxı və onun bir çox kəndlərində "ana"ya "əmə" deyə müraciət edirlər.Şəxsən mən "əmə" sözü ilə "əbe" sözü arasında m/b əvəzlənməsindən - türk ləhcələrinə xas olan fonetik variantdan başqa bir şey görmürəm. Çünkü bizim ləhcəmizdə "bəbə" sözü de vardır, bu söz m/b əvəzlənməsi za-manı "məmə" kimi təleffüz olunur.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA

KÜTLƏVI İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN

İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDU

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVI İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN MALİYYƏ YARDIMI İLƏ

Dağ başı qar olubdur,
Dərələr dar olubdur.
Məni yollara salan
Vefasız yar olubdur.

(Bax.səh.294.)

bayatisindəki həzinlik və kövrəklik

Bostanda tağıım ağlar,
Basma, yarpağım ağlar.
Nə qədər sağam, ağlaram...
Öləm, torpağım ağlar.

(Bax.səh.285.)

ağisindəki ağrı və sızılı əlahiddə götürülen bir türk ləhcəsinin bədii imkanlarının nə qədər geniş olduğunu sübut edir.

etdi" (Bax.səh.88.) , "1806-1812-ci ilərin rus-türk müharibəsində öz dəstəsi ilə türklər qarşı vuruşdu, oğlu Alxaz bəy ruslarla birlikdə Axalsıx qalası üzərinə hücum edərkən həlak ol-du" (Bax.səh.91.) , "Azərbaycanda İsmayıllı Əfəndi Şirvani, Dağıstanda isə onun şağırdı Molla Məhəmməd Yarağı 1820-ci ildən müridizmi yayağa başladılar" (Bax.səh.89.) , "1844-cü il iyunun 9-da Sarıbaş dərəsində ruslarla döyüş oldu, sultanlıq ləğv edildi, rus imperiyasına səda-qətlə xidmət etdiyi üçün kapitan rütbəsindən general rütbəsinədək yüksələn Daniyal Sultan qızı Kərimətin əri Qazi Məhəmməd Şeyx Şamil oğlunun yanına getdi, Sarıbaş Qax hərbi dairəsi naibliliyinə tabe edildi, xristianlığı qəbul etmiş ingiloy hərbi zabit ona rəhbərlik edirdi" (Bax.səh.88-

"Sarıbaş və Sarıbaşlılar" ətrafında düşüncələr

Rəsul Abdulkərim oğlu Əliyev

"Əmi"- "əmdi qardaş-süd qardaşı"- "Əmə-bibi"- "aba-ana"- "abay-ana"- "bəbə - çağə"- "əbə-çağə"- "əbəçi-çağatutan"- "mama-bibi"- "mamaça" sözlərinin kökündə "ana-məmə və-rən", "məmə" və "əmmək" semanti-kası durur və bu sözler xalis türk söz-ləridir.-V.As.] Qarşidağ, Ağbulaq dağı, Alagözdağ, Aladağ, Qaradağ və ya Qaraqaya dağı, Calayer dağı, Oğuzqoşun yaylaşığı, Parasar dağı Sarıbaş özündə, ondan 30-40 km. aralı Qanıx çayı ətrafında "Ağcaqala", "Sürməli", "Torpaqqala" kimi qalaların olması isə Sarıbaşın həndəverinində bir "Kitabi-Dədə Qorqud" coğrafiyası yaradır. Sarıbaşlılar arasında Tır Qafur, Dəli Fətəli, Dev Yusif adı ilə hələ də məşhur olan igidlər "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarındakı "Pa-rasaran Bayburt qalasından aşib gə-lən Bamsı Beyrək", "əli-qolu uzunca, at ağızlı Aruz Qoca" kimi qəhrəmanları xatırlatmaqdadır. Türk ruhundan gələn oynaqlıq, şüxluq və zarafatlılıq Sarıbaş tapmacalarında tam parlaqlığı ilə eks olunmuşdur: "Bir tapmaca salım, tapmasan birini də salım"(aç-ması-duz". Bax.səh.294.), "Səhər durdum, haçaya mindim"(açması-şalvar), "Ağ toyuq çim-çim edər"(aç-ması-düyü. Bax.səh. 295.). Bunlarla yanaşı onu da qeyd edim ki,

Sarıbaşın antik və ilkin orta əsrlər tarixinə səyahət edəndə də, rus-alman tarixçisi general Fon-Plottonun 1870-ci ildə yazdıqlarına əsasən "gürçülər ingiloyların (qələlərin) köməyi ilə 315 il bundan əvvəl, təxminən 1555-ci ildə Sarıbaşlıların üzərinə yeridilər" (Bax.səh.41.) məlumatını verəndə də, 1564-cü ildə Şah I Təhmasibin fərmanı ilə yaradılan İlisu sultanlığından bəhs edərkən "Zaxur sultanlığın dağ mülkü, İlisu aran mülkü, Sarıbaş azad camaatlıq idi" (Bax.səh.63.) deyə danışanda da, 1712-ci ildə Səfəvilərə qarşı başla-yan üsysnlara müvəffəqiyyətlə başçı-lıq etdiyinə görə Osmanlı sultani III Sultan Əhməd tərefindən Şəki və Zaxur bəylərbəyi təyin edilən "Əli Sultanın 1722-ci ildə başçılığı ilə ləq-i-lər Tiflisli tutdular, VI Vaxtanq qaçıdı, Kaxetiya çarı II Konstantin (İmangu lu xan) ilə müqavilə bağlandı, bu müqaviləyə əsasən gürçülər xərac verməli və bölgəye basqın etməməli idilər, lakin 1725-ci ildə gürçülər yenidən basqın etdilər, Əli Sultanın hücumundan qorxan II Konstantin Türkiyəyə qaçıdı, II Konstantinə köməyə gələn türk İbrahim paşa Zaqtatalanın indiki Muğanlı kəndi yaxınlığında mağlub oldu, lakin ləq-i-lər 1727-ci ildə Kaxeti-yadan keçib buraya gələn Şirəli paşa ilə müqavilə bağladılar, Əli Sultanın qvardiyasını Sarıbaşlılar təşkil edirdilər" (Bax.səh.85-86.) deyib tarixi ek-skursuna davam edəndə də, "İlisu cüümə məscidini və məşhur Ulu kör-pünü inşa etdirən Əli Sultanın bir ver-siyaya görə 1732-ci ildə gürçülərlə döyüdə Sıqnatx ətrafında şəhid olduğunu, başqa bir versiyaya görə 1734-cü ildə qoca yaşlarında öz əcəli ilə" vəfat etdiyini (Bax.səh.87.) dile getirəndə də, "1803-ü ildə İlisu sultani Soltan Əhməd rus təbəəliyini qəbul

90.) deyə baş verən hadisələri qəle-mə alanda da prof. R.Tahirzadə oyanmış yaddaşına və tarixi bilgiləri-ne istinad etmişdir.

1877-ci ildə Qafqazın müsəlman əhalisinin zorla və ya rüşvətlə xris-tianlaşdırılmasına etiraz kimi Dağıstandan başlayan əsyana Sarıbaşlılar da qoşuldular. Sarıbaş əsyəninin rəhbəri vaxtile Şeyx Şamilin naibi və mirzəsi olmuş Sarıbaşlı Molla Muxtar Əfəndi, təşkilatçı isə onun şağırdı, cavan müdərris Hacı Abdurrahman (Bax.səh.95-96.) idi. 15 nefer Sarıbaşını Sibire sürgün etdilər, on ildən sonra onlardan dördü salamat (Bax.səh.97.) qayıtdı.

1877-1878-ci il rus-türk müharibəsi zamanı Qars davasında Sarıbaşlı 12 gəncin türklər tərəfə keçməsi və vuruşa-vuruşa şəhid olması bu kitabda yer alan ən təsirli epizodlardan biridir.

"İslamı qəbul etmiş Muxtar paşa adlı bir erməni Qarsın komen-danti idi" (Bax.səh.91.) və qəsdən səhv komandalar vermeklə türkələrin kütlüvi qırğınına səbəb olmuşdu. İndi sual olunur: "Sarıbaşlı gəncləri nə vadər etmişdi ki, onlar rus ordusunun əsgərləri ola-ola türk ordusuna keçmişdilər?" Bu-nun bircə səbəbi var idi: onların türk olmaları və yaddaşlarının oyanması. Nə yaxşı ki, oyanmış yaddaşla döyüşə atılan əsgərlərimiz olduğu kimi oyanmış yaddaşla yazıl-yaradın şair və yazıçılarımız da olmuşdur və vardır.

(ardı gələn sayımızda)

Vaqif Aslan
AYB Şəki bölməsinin sədri
Azərbaycan Müellimlər
Institutu Şəki filialının
baş müəllimi.

ƏDALƏT •

2 noyabr 2018-ci il